

CZU: 821.133.1-96.09 Pascal

FILOSOFIA LUI BLAISE PASCAL – ARGUMENTUL CUNOAȘTERII CONDIȚIEI UMANE DE IERI ȘI DE ASTĂZI

*Emilia TARABURCA**Universitatea de Stat din Moldova*

În prezentul articol se readeuce în discuție mesajul umanist al lui Blaise Pascal, excepțional gânditor, savant, filosof și teolog din secolul al XVII-lea, transmis prin „monumentul neterminat”, revelator și astăzi ca sursă de cunoaștere a condiției umane, fundamentala sa cercetare cu titlul provizoriu de *Cugetări*.

Ocupându-se de studiul omului, gânditorul francez a disecat, pas cu pas, natura acestei „trestii gânditoare”, anatomizându-i „subteranele”, vulnerabilitatea sa spirituală, vanitatea, amorul propriu etc., ca după aceasta să-i prezinte măreția și demnitatea, îndemnându-ne parcă, și peste veacuri, să ne cunoaștem pe noi înșine și să descoperim Lumina.

Cuvinte-cheie: filosofie, antropologie, știință, dualism, rațiune, sentiment, credință, limite.

THE PHILOSOPHY OF BLAISE PASCAL –

THE ARGUMENT OF KNOWING THE HUMAN CONDITION OF YESTERDAY AND TODAY

The present article brings into discussion the humanist message of Blaise Pascal, the exceptional thinker, scientist, philosopher, theologian of the XVII the century, expressed through “the unfinished monument”, revealing even today as a source of knowledge of the human condition, fundamental as a research with the initial title “Thoughts”.

In his study of the human being, the French thinker cut through, step by step, the nature of this “thinking reed”, providing the anatomy of its “hidden undergrounds”, the human spiritual vulnerability, vanity, self-content, etc. in order to represent afterwards the human greatness and dignity, inviting us over centuries to know ourselves and to discover the Light.

Keywords: philosophy, anthropology, science, dualism, reason, sentiment, faith, limits.

Introducere. Secolul al XVII-lea: privire de ansamblu

Renașterea a răsturnat concepția medievală despre lume și despre om, care îi claustra, punându-le anumite hotare, și a promovat o nouă viziune, în care rațiunea și dezvoltarea personală au fost decretate valori formatoare. Descoperirile științifice din această perioadă au alimentat spiritul critic și libera gândire. În același timp, forțele reacțiunii, declarând această primăvară a spiritului o erezie, i s-au împotrivit prin toate resursele posibile.

Într-o astfel de atmosferă vine secolul al XVII-lea, perioadă de tranziție de la orânduirea feudală spre cea capitalistă, secol care oferă un tablou al lumii în mișcare, care încurajează dezvoltarea industriei și a comerțului, a științei și a tehnicii, în care raționalismul câștigă tot mai mult teren, motivând spre distanțarea de silogismele scolastice și acordând valoare cercetării științifice. Raționamentul abstract cedează locul experimentului, acumulării sistematice a datelor și a probelor, metodelor concrete de lucru cu materialul colectat. Se realizează descoperiri remarcabile în diverse domenii ale științei, fiind apreciate, în primul rând, descoperirile științifice cu finalitate în viața de toate zilele, ale căror rezultate pot fi aplicate, în felul acesta punându-se în valoare eficiența lor. În Europa se deschid mai multe academii de știință, inclusiv renumita Academie Franceză, în 1635, sub protecția Cardinalului Richelieu (1585 – 1635), prim-ministru în timpul domniei lui Ludovic al XIII-lea. Secolul al XVII-lea este perioada de activitate a mai multor savanți, ale căror descoperiri au revoluționat modul de gândire și imaginea despre lume. Este de remarcat faptul că acești oameni de știință, matematicieni, fizicieni, astronomi etc., printre care J.Kepler (1571 – 1630), R.Descartes (1596 – 1650), B.Pascal (1623 – 1662), I.Newton (1643 – 1727), G.Leibniz (1646 – 1716) ș.a., au lăsat, în același timp, ca moștenire și tratate filosofice de o importanță incontestabilă.

Totodată, în noul spectacol al lumii se regăsesc și tendințe care continuă să confirme autoritatea necondiționată a teologiei, situație care a generat tot felul de contradicții, crize și conflicte. Încă este actuală ideea subordonării ideologiei și puterii politice autorității spirituale a bisericii, edificării cetății lui Dumnezeu pe pământ, a împărăției universale a bisericii catolice, elaborată în secolul al V-lea de către Sfântul Augustin (354 – 430). Pe acest teren au loc mai multe ciocniri între puterea laică și cea religioasă; biserica influențează în mod serios gândirea. Bunăoară, chiar dacă pe o anumită perioadă pe tot teritoriul Franței a fost interzisă activitatea iezuiților (conflict

care se regăsește și în biografia lui Pascal), în fond, aceștia au fost susținuți de puterea regală și au realizat o implicare remarcabilă în viața spirituală a țării.

Secolul al XVII-lea francez poate fi numit și secolul lui Ludovic al XIV-lea (1638 – 1715), regele cu una dintre cele mai îndelungate și strălucite (inclusiv în sens direct) domnii în istorie (1661 – 1715). Odată cu consolidarea imaginii Franței la nivel european datorită progreselor din domeniul economic și din cel politic, înflorește și cultura, în special cea clasicizantă. Clasicismul devine curent artistic recunoscut și chiar protejat/patronat de stat, deoarece prin valorile promovate a slujit consolidării autorității absolutismului, educând cetățeanul și promovând ca datorie supremă pe cea față de stat. Chiar și barocul francez, mai exact *literatura prețioasă*, cultivat în saloanele aristocratice, acel care prin mijloacele artistice a creat o realitate în care domină eleganța și rafinamentul și a încercat să transpună acest model din artă în viața reală, inclusiv prin elaborarea unui registru de valori ale omului ideal: aristocrat al spiritului, cultivat, cu maniere alese, preocupat de respectarea și de promovarea normelor bunului-gust și ale măsurii (*honnête homme*), de asemenea a pregătit terenul pentru dezvoltarea clasicismului.

Acest ideal îl descoperim și la Pascal, îmbogățit cu trăsături noi care argumentează viziunile sale: *honnête homme* este omul cult, cu cunoștințe, nu neapărat aprofundate, în toate domeniile („... nu li se spune nici poezi, nici geometri, căci ei sunt toate la un loc și le pot judeca pe toate [1, p.165]: printre poezi va simți și va reacționa ca poet, printre matematicieni va gândi ca om de știință; cu simțul măsurii („Nu se deslușește în ei o calitate mai mult decât alta, în afară de situațiile în care trebuie să se folosească de una anume” [1, p.165]), care știe să-și exploateze bine capacitățile și se integrează în orice situație și colectiv, care poate întreține discuții pe orice temă, care, atunci când apreciază oamenii și lucrurile, nu-i claustrează în clișee prestabilite etc. Acest om universal este la locul său în orice împrejurare, fiind capabil să aleagă o atitudine corectă în funcție de caz.

Se consideră, totodată, că prin tendința de a promova anumite valori, modele de vorbire și de comportament, prețiozitatea a defrișat terenul și pentru moralistii clasiști francezi, unul dintre aceștia fiind La Rochefoucauld – oaspete frecvent al saloanelor aristocratice, cel mai popular fiind acel al marchizei de Rambouillet. Formal, monumentală operă filosofică a lui B.Pascal de asemenea poate fi inclusă în *literatura franceză a moralistilor*.

Este cert faptul că fără această enormă „muncă pregătitoare” din secolul al XVII-lea nu ar fi fost posibile schimbările și progresul Secolului Luminilor. Anume o astfel de conjunctură socială, politică și spirituală a determinat viața și opera lui Blaise Pascal, în care s-au concentrat, ca într-un rezervor, toate frământările acestui secol.

Cugetări: anatomizarea condiției umane

Blaise Pascal ar putea servi ca exemplu al omului universal (*homo universalis*), idealul umaniștilor Renașterii – personalitate de tip renescentist în ce privește dezvoltarea intelectuală și spirituală, fără a o atinge însă și pe cea fizică: din cauza unei debilități nervoase congenitale, precum și a exceselor muncii intelectuale a avut o sănătate șubredă, iar viața de schivnic la mănăstirea jansenistă Port-Royal, când, pentru a se feri de ispitele lumești care l-ar putea abate de la puritatea creștină, îmbla încins cu o centură de fier bătută în cuie cu vârfurile întoarse spre piele, de asemenea nu a favorizat vindecarea fizicului său slăbit. Pascal a fost savant (matematician și fizician), dar și scriitor (există opinii care afirmă că anume el este creatorul adevărat al prozei franceze, așa cum P.Corneille este creatorul versului clasic francez [2, p.199]) filosof, antropolog, teolog.

Până a scrie opera vieții sale, „monumentul neterminat” cu titlul provizoriu de *Cugetări*, Pascal s-a implicat într-un conflict religios dintre janseniștii de la Port-Royal și iezuiți, rezultatul acestei intervenții fiind un mănunchi de „scrisori” (18 la număr, a 19-a rămânând nefinalizată), numite *Provinciale* și considerate veritabile mostre de artă polemică. Cu ajutorul unei logici impecabile, prin analize obiective și argumente convingătoare, alternând ironia cu elocința, autorul și-a pus scopul să demonstreze ipocrizia și imoralitatea, ascunse după ornamente scolastice, ale moralei iezuite.

Cugetări a fost scrisă în ultimii șase ani de viață ai lui Pascal. Reprezintă o lucrare fragmentată ca structură, o succesiune de meditații, unele bine dezvoltate și argumentate pe câteva pagini, altele scurte, chiar neterminate, ca ciornă de 1-2 rânduri, altele – doar crâmpie de gânduri, apărute spontan și parcă imediat puse pe hârtie. Ele toate au fost descifrate și unite într-un tot după decesul autorului. Cu referire la structura operei sale, Pascal menționează: „Voi scrie aici gândurile fără ordine, dar poate nu într-o confuzie lipsită de scop: aceasta este veritabilă ordine care-mi va marca obiectul chiar prin dezordine” [1, p.301]. Cu alte cuvinte, se va detașa de spiritul geometric care construiește sisteme, caută succesivitate prin raționamente progresive și se va apropia mai mult de cel de finețe, atunci când dezordinea aparentă, de fapt, anunță o însușire superioară a gândirii

care a depășit șablonul și cuprinde fenomenul în totalitatea sa. Și aici există o ordine, însă nu cea percepută prin mijloacele rațiunii, ci prin cele ale sufletului. Unele lucruri sunt dincolo de rațiune, chiar dacă și aceasta e foarte importantă. Adevărul nu-l pătrundem numai cu rațiunea, ci și cu inima, considera Pascal.

Întregul – viziunea de ansamblu – e construit dintr-o mulțime de fragmente. Acest fragmentarism al lucrării ar trimite la faptul că nu întotdeauna caracterul riguros și sistematic al gândirii academice (spiritul geometric) este capabil să surprindă imensitatea și dialectica naturii umane, nu întotdeauna servește pentru atingerea scopului propus. Iar în cazul *Cugetărilor* acesta a fost grandios: de a diseca, pas cu pas, natura umană, anatomizându-i toate dedesubturile („ticăloșia”, după titlul unui capitol), iar după aceasta – de a prezenta și „măreția” ei, pentru a-l întoarce pe om cu fața spre Dumnezeu.

Însuși autorul, argumentând intenția acestui grandios proiect, spune că a dedicat mult timp studiului științelor abstracte și puținele legături pe care le-a putut stabili l-au dezgustat; această ocupație nu l-a apropiat de oameni și nici oamenii nu s-au apropiat de el. A considerat mai important să se ocupe de studiul omului, cea mai necesară preocupare, și când a început această cercetare, a descoperit că științele abstracte nu spun nimic despre om și, deci, pătrunzând în acest domeniu, s-a îndepărtat mai mult de condiția sa decât cei care l-au ignorat. Totuși, recunoaște că a greșit și atunci când a crezut că va găsi mai mulți adepți în studiul omului. Dimpotrivă, au fost și mai puțini. Și această descoperire l-a decepționat, demonstrându-i, o dată în plus, „mizeria” omului și faptul că acesta nu dorește să se cunoască pe sine, deoarece, cunoscându-se, ar descoperi propria mărginitate, și asta l-ar face nefericit. Pentru autor însă acesta a fost încă un argument de a-l trezi din starea sa de fericire iluzorică și de a-l motiva spre purificare prin credință.

Cugetări este o operă de filosofie, morală și teologie care, ca și *Eseuri* de Montaigne (1533 – 1592), pornește de la trăiri, sentimente și experiențe personale pentru a se îndrepta spre meditații generale despre condiția umană. Pascal-filosoful îl are drept călăuză pe Pascal-omul, reflecțiile teoretice sunt filtrate prin propria sensibilitate. Deci, nu propune o filosofie impersonală, abstractă, ci confesivă, chiar pasională în ardoarea de a-l convinge pe om de necesitatea purificării și a credinței. Pornește de la premisa că, pentru a cunoaște lumea, omul la început trebuie să se cunoască pe sine. Însă acest lucru nu e suficient. Nu este exclusă nici perspectiva cealaltă: pentru a se înțelege mai bine pe sine, omul trebuie să cunoască și lumea înconjurătoare, să descopere cine este el în comparație cu ceilalți, cu întreg Universul.

Secțiunea a II-a a *Cugetărilor* este intitulată *Ticăloșia omului fără Dumnezeu*. Ca plan de lucru autorul își schițează următoarele sarcini: în prima parte să pună în evidență „ticăloșia omului fără Dumnezeu” (noțiunea tradusă în limba română ca „ticăloșie” presupune, de fapt, „mizeria”, cu sens de „sărăcie”, „nenorocire”), în cea de-a doua să demonstreze că există vindecare prin Scriptură, prin descoperirea lui Dumnezeu.

Conform lui Pascal, omul este o ființă complexă, alcătuită din contraste și din porniri ambivalente, ghem de incertitudini, dar, în același timp, și judecător al tuturor lucrurilor, amestec de simțuri și rațiune, lumină și întuneric, de înclinații superioare și instincte josnice, capabil de mult și de puțin, de tot și de nimic, toate acestea fiind inseparabile și determinându-se reciproc. Slăbiciunea omului se dovedește prin măreția lui, iar măreția se explică prin slăbiciune. Măreția omului, afirmă gânditorul francez, e atât de mare pentru că el se știe nenorocit. Conștientizarea și asumarea mizeriei poate genera măreția. Măreția omului constă și în faptul că el își poate recunoaște „ticăloșia”; nicio altă viețuitoare pe pământ nu o poate face. În măsura în care oamenii se lasă cunoscuți, se descoperă în ei și măreția, și josnicia. Cu alte cuvinte, „omul știe că este ticălos, pentru că este, dar e și măreț, pentru că o știe” [1, p.313]. În felul acesta, în antropologia filosofică a lui Pascal pesimismul, ca produs al condiției din prezent a omului, coexistă cu credința în capacitatea lui de a se perfecționa.

Părți constitutive ale condiției umane sunt singurătatea, nefericirea, neliniștea, tristețea, amărăciunea, disperarea, conștientizarea neantului, a abandonului și, nu în ultimul rând, a inevitabilității morții, accente care în secolul al XX-lea se vor regăsi în filosofia existențialistă.

Omul nu este nici înger, nici bestie, doar om, susține Pascal care îl înalță și îl coboară, demonstrând că acesta unește un amalgam de porniri antagonice. E atât de vanitos, că ar dori să-l cunoască, să-l respecte și să-l admire tot pământul, nu se mulțumește cu viața pe care o duce, creând pentru ceilalți o imagine ideală despre sine. Se străduiește să pară altfel decât este într-adevăr: își înfrumusețează ființa imaginară, neglijând-o pe cea reală. Orgoliul e cel care ține omul legat de nimicnicia și greșelile lui.

Substanța principală a naturii umane o alcătuiește *amorul propriu* – dragostea de sine. Omul dorește să fie perfect, dar se vede plin de imperfecțiuni, vrea să fie obiectul respectului celorlalți, dar vede că defectele lui le provoacă dispreț. Din acest motiv simte aversiune pentru adevărul despre sine și pentru cel care i-l spune.

Și, deoarece nu-l poate distruge în sine, îl distruge în privirile altor oameni, fuge de sine, caută să înșele și se autoînșeală, depune toate eforturile pentru a-l ascunde, deoarece omul nu suportă să-i fie dezvăluite defectele.

În continuare Pascal menționează că mai rău decât să fim plini de defecte este să nu dorim să le recunoaștem. În cazul acesta mai adăugăm unul – pe cel al unei iluzii voite. Nu dorim ca ceilalți să ne înșele și să ne motiveze să-i respectăm mai mult decât merită, dar în cazul acesta nu e corect nici noi să facem acest lucru. Fiindcă, de fapt, descoperind imperfecțiunile noastre, ei ne fac un bine, ajutându-ne să ne eliberăm de ele. Dar acest „leac” este amar pentru amorul propriu și de obicei suntem supărați pe cei care ni-l oferă. Totodată, oamenii evită să-i supere pe cei care le pot fi utili, deoarece a spune adevărul e folositor pentru cel căruia i se spune, dar poate fi dezavantajos pentru cel care îl spune. Nu e de neglijat nici faptul că a spune lucrurilor pe nume, adică a scoate în evidență un adevăr neplăcut acelor cu putere sau chiar prietenilor, e periculos: „puține prietenii ar rezista dacă fiecare ar ști ce spune prietenul lui despre el, chiar dacă acesta vorbește sincer și fără de patimă” [1, p.200].

Viața omului e o continuă iluzie, nu facem decât să ne înșelăm și să ne flatăm reciproc, mărturisește Pascal; omul nu reprezintă decât o mască, o imagine falsă în sine și pentru ceilalți, conchide tragicul umanist, anticipând filosofia relativistă. Cu două secole până la ateistul A.Schopenhauer (1788 – 1860), „patriarhul de la Port-Royal”, cum l-a numit Voltaire pe Pascal, afirma că, în mare parte, lumea exterioară capătă sensul și valoarea pe care i le oferă omul: dragostea sau ura schimbă dreptatea. Dreptatea și adevărul sunt două categorii atât de subtile, că omul cu posibilitățile lui limitate nu le poate înțelege la justa lor valoare. Adevărul parcă ar fi un punct de echilibru între extreme, rațiunea și simțurile fiind instrumentele de lucru pentru a-l căuta. Nimic nu e sigur, percepțiile, punctele de vedere diferă în funcție de raportarea la un anumit cadru de referință, de diferențele de gândire și de percepție. Și, ca o concluzie, încă două maxime pascalieni: „Nimic nu este adevăr pur și, astfel, nimic nu este adevărat” și „Nimic nu e sigur, inclusiv faptul că nimic nu e sigur” [1, p.305].

Ca om de știință, acel care a formulat considerații asupra teoriei probabilităților, care a clarificat conceptele de presiune (atmosferică, a apei etc.) și vid, Pascal este conștient de faptul că lumea vizibilă nu e decât o fulgerare imperceptibilă în nesfârșitul univers al naturii: „Totul este o sferă infinită, al cărei centru se află pretutindeni, iar circumferința nicăieri” [1, p.175]. Și dacă omul va încerca o cercetare minuțioasă a naturii și va dori să se privească pe sine pentru a afla proporția în care există, va trebui să-și îndepărteze privirile de la lucrurile care îl înconjoară nemijlocit ca să realizeze că acest uriaș cerc – pământul – nu e decât un punct neînsemnat în imensitatea infinită a altor aștri într-un infinit de universuri.

Dar ce este omul în natură?, se întreabă Pascal. Și răspunde: un nimic în raport cu infinitul, un tot în raport cu nimicul, așezat la mijloc între nimic și tot. Natura l-a plasat atât de bine, că dacă se va schimba o parte a balanței, se va schimba și cealaltă. Omul, atomul în care se poate descoperi întreg Universul, situat între cele două abisuri: al infinitului și al neantului, reprezintă o mărturie uluitoare atât a micimii, cât și a vastității sale. În același timp, omul, care e compus din spirit și din materie, chiar dacă nu le concepe și, cu atât mai mult, nu poate pricepe cum corpul poate fi unit cu mintea (în această ordine de idei Pascal îl repetă pe Sfântul Augustin care, în *De Civitate Dei*, de asemenea susținea că modul în care spiritul se unește cu corpul nu poate fi înțeles de om și totuși acesta este omul), se crede centrul, se consideră pe sine însuși cel mai minunat scop al naturii.

Tragismul condiției umane se deduce din esența sa contradictorie, alcătuită din măreție și din decădere, aflate într-o perpetuă confruntare, și din incapacitatea lui de a înțelege clar locul pe care îl ocupă în Natură, în Univers. Omul în Natură este doar o trestie, spune Pascal, cea mai fragilă și vulnerabilă, dar este o trestie cu cuget. Nu e nevoie ca întreg Universul s-o atace, o poate strivi doar o picătură de apă, un abuz. Dar chiar dacă Universul întreg l-ar zdrobi, omul ar fi superior lui, deoarece își cunoaște condiția, știe că moare și e conștient de avantajul pe care Universul îl are față de el, în timp ce acesta din urmă nu știe nimic. Demnitatea omului se află în gândire. Anume aceasta ne înalță și ne identifică, și nu timpul și spațiul. Demnitatea omului nu constă în stăpânirea spațiului, ci în capacitatea sa de a gândi și deci trebuie să lucreze anume în direcția cultivării gândirii. Prin spațiu Universul mă cuprinde și mă înghite, însă prin gândire eu domin Universul, afirmă Pascal. În felul acesta, măreția omului constă în recunoașterea propriilor lui limite.

Cugetări: reflecții pe teme social-politice

Reflecțiile pe teme politice și sociale ale lui Pascal sunt destul de înaintate pentru acea perioadă de trecere de la feudalism la capitalism și de instaurare și dominație a absolutismului. Însă, soluțiile sale țin sau de domeniul utopiei, sau de cel al moralei, sau chiar de cel al conformismului. De exemplu, dreptul primului fiu

de a fi rege este calificat ca o sminteală, dar, insistă gânditorul francez, acesta e cel mai rezonabil mijloc de a evita războiul civil, cel mai mare dintre rele. Nimeni nu-l alege ca și căpitan de corabie pe călătorul cu cel mai înalt rang de noblețe, spune Pascal, ar fi ridicol și nedrept. Corect ar fi să se aleagă cel mai virtuos și mai înțelept. Dar în acest caz, cine va fi acel care va decide? Fiecare va pretinde că anume el însușează aceste calități și în felul acesta vor apărea probleme. Pentru a le evita, trebuie să pornim de la ceva incontestabil, și acesta este fiul cel mai mare al regelui. O astfel de autoritate este artificială, dar necesară: vei pierde mai puțin dacă vei suporta răul produs de un prost cu putere, decât acel care vine după declanșarea unui război. Cu toate că, susține autorul în fragmentul „Temeiul efectelor”, nașterea nu este avantajul nimănui, el se datorează întâmplării [1, p.292]. Gentilomii trebuie să fie onorați, însă nu pentru privilegiul de a descinde dintr-o familie de nobili, ci pentru calitățile lor. E greșit și faptul că administrarea lumii trebuie să se realizeze după așezarea geografică a țării: „Trei grade mai sus, spre Pol, răstoarnă întreaga jurisprudență, un meridian decide adevărul... Adevăr dincolo de Pirinei, eroare dincoace de ei!” [1, p.277].

Pascal ridiculizează și motivul multor războaie, care sunt inițiate de conducătorii de stat, dar ale căror victime principale sunt oamenii simpli, războaie care nu au nimic comun cu necesitățile reale ale acestora: „Există ceva mai de răs decât faptul că un om poate să aibă dreptul de a mă ucide numai pentru că locuiesc dincolo de apă, iar prințul lui se ceartă cu al meu, chiar dacă eu nu am nimic de împărțit cu el?” [1, p.277]. E de menționat faptul că această întrebare a rămas actuală și sute de ani mai târziu.

În *Cugetări* descoperim și reflecții despre inegalitatea socială. Pascal consideră că nimeni nu are dreptul la bunuri doar pentru sine însuși. Acesta nu e un drept natural. Sufletul și trupul unui duce se potrivesc cu cele ale unui luntraș și cu ale tuturor celorlalți oameni. Perfecta egalitate cu toți oamenii, e convins Pascal, este starea naturală a lucrurilor. Proprietatea privată nu e justă, lucrul corect fiind egalitatea între oameni în ceea ce privește bunurile.

Este interesant cum Pascal și J.-J. Rousseau compară descrierea apariției proprietății private. La Pascal, în fragmentul 295, citim: „Al meu, al tău. – «Câinele acesta e al meu, ziceau copiii, acesta e locul meu sub soare.» Iată începutul și imaginea uzurpării pe întreg pământul” [1, p.279]. La Rousseau, în *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*, găsim afirmația: „Primul om care, împrejmuid un teren, s-a încumetat să spună «acesta este al meu» și care a găsit oameni destul de proști ca să-l creadă, a fost adevăratul întemeietor al societății civile” [3, p.118].

Dar compatriotul mai în vârstă nu ajunge până la concluziile progresiste de înlăturare a ordinii sociale existente ale lui Rousseau, ale cărui discursuri filosofice au pregătit, într-o oarecare măsură, opinia publică franceză pentru conștientizarea necesității schimbărilor, a luminării maselor, pentru Revoluție. Dimpotrivă, ca și în cazul cu autoritatea regelui, Pascal încearcă să justifice necesitatea respectării acestei stări de lucruri, chiar dacă consideră că ea nu este corectă. Neputându-l găsi pe cel drept, să-l găsim pe cel mai puternic. E necesar ca cel puternic să fie urmat, spune Pascal. E adevărat, forța fără dreptate e tiranie, dar și dreptatea fără forță e neputincioasă. Ar trebui ca forța și dreptatea să stea alături, dar neputând face ca ceea ce-i drept să fie puternic, lumea a făcut ca ceea ce-i puternic să fie drept. Dreptatea e un lucru discutabil, în timp ce puterea se recunoaște fără nicio discuție. În acest caz, să dăm putere legii. Cu o astfel de argumentare vine recomandarea de acceptare a legilor existente: nu pentru că ar fi drepte, ci pentru că sunt legi, respectarea lor fiind condiția principală de menținere a păcii, „supremul bine” [1, p.280].

E periculos să spui poporului că legile nu sunt drepte, el trebuie să le urmeze din evidentul fapt că acestea sunt legi, așa cum trebuie să respecte și să se supună superiorilor pentru că aceștia sunt superiori. Doar în felul acesta poate fi evitată orice încercare de revoltă, conchide pragmatic Pascal. Este o poziție obedientă, o concluzie conformistă din lipsa de alternativă, cel puțin văzută așa în acel timp și în acele conjuncturi sociale. Drept este ceea ce s-a statornicit: astfel, toate legile vor fi considerate în mod obligatoriu ca fiind drepte, fără a mai fi examinate, deoarece așa s-a decis. Cu alte cuvinte, legile se execută, nu se discută, chiar dacă sunt artificiale și/sau abuzive.

Totuși, o anumită schimbare spre bine ar fi posibilă, dar aceasta nu trebuie să se realizeze prin violență, ci printr-un proces sistematic de educare a omului și a maselor. Schimbarea treptată a modului de gândire poate duce și spre schimbări în planul ordinii sociale. Aici iarăși se face legătura cu credința, deoarece această schimbare presupune și găsirea drumului către Dumnezeu. Adevărații creștini sunt oamenii înțelepți, acei care au depășit condiția lor mizerabilă și au descoperit lumina.

Pascal: teologul și omul de știință

În domeniul științelor exacte Pascal este autorul mai multor descoperiri care au marcat dezvoltarea acestora și au servit umanității. În calitate de antropolog și de filosof, a cercetat nemărginirea condiției umane, îmbinând

spiritul geometric cu *spiritul de finețe*, cu alte cuvinte pe cel analitic cu cel al sensibilității, rațiunea cu imaginația. Pascal susține că spiritul geometric încorporează gândirea logicianului riguros care pledează pentru cunoașterea treptată, succesivă, pentru care adevărurile derivă unele din altele, care merge de la detalii prin depistarea principiilor până la formularea concluziilor și în tot acest proces se bazează pe demonstrație. Spiritul de finețe reprezintă o atitudine totală asupra lucrurilor și evenimentelor, cuprinzându-le parcă dintr-o singură privire; nu raționalizează, ci intuiește și simte, relaționând într-un tot unitar, sincron, tabloul lumii. Varianta ideală ar presupune echilibrarea acestor calități, ceva ce ar include și capacitățile omului universal. Cu toate acestea, în secolul al XVIII-lea, dar și mai târziu, din cauza exceselor în dorința de a atinge puritatea, apreciate de unii ca fanatism, au existat mai multe voci, printre care și cea a lui Voltaire, care au considerat că Pascal suferea de boală psihică, un „mare bolnav”, cu simțurile dereglate de bunăvoie, înzestrat cu o incontestabilă și excepțională erudiție, un fel de Don Quijote care, în căutarea sinceră a fericirii pentru omenirea întregă, a pierdut simțul realității.

Critica de exegeză pascaliană pune în evidență două perioade din viața lui Pascal: prima – cea de savant, cealaltă – cea de gânditor, dominat de căutarea credinței. Între ele se află o perioadă de viață mondenă care i-a fost sugerată de medici pentru a-și trata trupul slab și sufletul neliniștit, timpul când face cunoștință cu mai multe personalități cu un mod de gândire și comportament liberal, chiar libertin, când își îmbogățește observațiile despre natura umană.

În acest context deseori se vorbește despre *drama pascaliană*, cu diferențele dintre omul de știință și omul lui Dumnezeu, dintre rațiune și credință și încercările de a le concilia. În prima perioadă a vieții, dedicată științelor exacte, s-a pronunțat împotriva scolasticii și a dogmatismului, apelând la rațiune, mizând pe observație și experiment, pe cercetarea minuțioasă, pragmatică, repetată de mai multe ori, a datelor și a probelor colectate. În a doua perioadă însă, s-a aflat sub influența exaltării mistice și religioase, crezând în miracol și în supranatural, văzute ca sprijinul religiei, afirmând că, atunci când este vorba despre existența lui Dumnezeu, argumentele raționale își pierd din valoare. Cu toate acestea, chiar și în scrierile sale cu caracter apologetic, capacitățile omului de știință se vor impregna în arealul meditațiilor teologice. Iar în calitatea sa de savant niciodată nu a fost ateist, întotdeauna a fost creștin. Doar că în prima perioadă de viață prevalează Pascal-savantul, iar în cea de-a doua – Pascal-teologul.

Credința nu necesită un suport rațional, susține patriarhul de la Port-Royal, ea se află în inimă, iar „inima își are rațiunile sale pe care rațiunea nu le cunoaște” [1, p.269]. Extremele sunt exagerări: a exclude rațiunea sau a nu admite decât rațiunea. Rațiunea trebuie să fie capabilă să recunoască realitatea lucrurilor care o depășesc. Cunoaștem adevărul nu doar prin rațiune, ci și prin inimă, afirmă Pascal. Dumnezeu e vădit inimii, și nu rațiunii. Este inutil și chiar ridicol ca rațiunea să ceară inimii dovezi. Nu demonstrăm că trebuie să fim iubiti, expunând metodic cauzele iubirii, ar fi ridicol. Datoria omului, decăzut în preocupări mărunte, este să-L caute pe Dumnezeu, care este totul, care se află în același timp în toate locurile și este întreg în fiecare loc, mișcarea infinită, indivizibil și fără de cantitate, dovada sa fiind măreția și complexitatea naturii pe care omul nu o poate cuprinde. În cel mai mărunț din lucrurile înconjurătoare se poate descoperi Dumnezeu. Dumnezeu e necesar pentru a înlătura dezordinea din Univers și din sufletul omului. Omul nu se poate salva doar prin sine însuși, este convins Pascal în condiția sa de teolog.

Totuși, chiar și în perioada schivniciei, în argumentele în favoarea religiei creștine, după Pascal-teologul se întrevide Pascal-omul de știință. Chiar și în poziția sa de teolog-moralizator, Pascal își îndreaptă atenția nu atât spre proslăvirea lumii de apoi, cât spre cercetarea minuțioasă, descoperirea, înțelegerea și explicarea celei de aici, acordând atenția principală omului, mai exact complexității, diversității, contradicțiilor și dualismului naturii sale.

Cugetările îl prezintă pe Pascal atât în ipostaza savantului, cât și în cea a omului cu credință care este capabil să renunțe la exercițiul logic. Ca savant, apelează, în primul rând, la gândire, ca teolog – la sentimente (la inimă) și la credință. Însă, și în această apologie a religiei creștine întrevădem metodele de analiză și de argumentare ale savantului, pentru care descoperirea adevărului rămâne un imperativ. În reflecțiile sale Pascal pornește de la acumularea faptelor, trece prin selectarea, sistematizarea și disecarea lor rațională până ajunge la deducții și demonstrații riguroase și convingătoare. Bunăoară, în fragmentul 72, realizând un meticolos studiu al omului, scrie: „Omul are legătură cu tot ceea ce cunoaște. El are nevoie de un loc care să-l conțină, de un timp pentru a dura, de mișcare pentru a trăi, de elemente pentru a-l alcătui, de căldură, de hrană, de aer pentru a respira...” [1, p.181-182].

Spirit științific, deprins să gândească logic și sistemic, Pascal e convins că omul este făcut pentru a cugeta. Cum însă racordăm această convingere la credința în Dumnezeu, a cărui existență nu poate fi demonstrată prin argumente raționale? Însuși Pascal confirmă cât de nesigură este demonstrația existenței divine, de exemplu prin mersul planetelor sau prin zborul păsărilor: niciodată niciun autor canonic nu s-a folosit de natură pentru a demonstra existența lui Dumnezeu. David, Solomon etc. nu au spus niciodată „Nu există vid, deci există Dumnezeu” [1, p.260]. Simptomatic, dar din acest proces de convertire rațiunea nu este exclusă, doar că nu i se acordă rolul principal.

Pascal consideră că există trei mijloace de a dobândi credința: rațiunea, tradiția și harul. Trebuie să-ți deschizi mintea și în fața miracolelor și să te supui prin umilință harului. Credința trebuie să se bazeze și pe sentimente, în caz contrar ea întotdeauna va fi șovăielnică. O probă poate fi convingătoare doar pentru cel dispus s-o accepte. Dar, ca om de știință care caută adevăruri clare și demonstrabile, Pascal nu a putut renunța la probe și analize, nu s-a putut supune definitiv imperativului „crede și nu cerceta” și a găsit o modalitate de a demonstra existența lui Dumnezeu – controversata *teorie a pariului* care, pentru a promova ceva ce ține de spirit, apelează la descoperirile de ultimă oră ale științei matematice, la *teoria probabilităților*, elaborată chiar de el pentru a demonstra o problemă a jocului cu zaruri. În felul acesta gândirea critică a intervenit în cea ecleziastică. Concluzia lui Pascal este: Dumnezeu există pentru că este cel mai bun pariu, deoarece dacă ai mizat pe faptul că Dumnezeu și viața de apoi există și ai făcut alegerea corectă, ai câștigat viața veșnică și grația divină, dacă ai pariat însă pe faptul că nu există și ai făcut o alegere greșită, vei primi pedeapsa divină pentru necredință. Acei care au pariat pe existența lui Dumnezeu, chiar și în cazul când nu au făcut alegerea corectă, nu au pierdut nimic.

Deci, pentru a argumenta necesitatea credinței, Pascal apelează și la resursele intelectului. Posibil, necesitatea de a demonstra ceea ce se presupune că nu trebuie să fie demonstrat, fiindcă este credință, a fost importantă nu doar pentru a-i convinge pe alții, ci, îndeosebi, pentru autorul însuși, al cărui spirit simțea necesitatea explicării raționale. În felul acesta vocația analitică a omului de știință se suprapune pe condiția supusului lui Dumnezeu. Din acest punct de vedere Pascal poate fi comparat cu un alt filosof și teolog încă din Antichitate, cu Augustin de Hipona, Sfântul Augustin, la ale cărui idei se fac o mulțime de referințe în *Cugetări* și care, de asemenea, demonstra autenticitatea credinței și suveranitatea absolută a lui Dumnezeu și prin argumente raționale.

Concluzii

Scrierile lui B.Pascal au inspirat mai multe curente de gândire, printre care: intuiționismul, relativismul, tradiționalismul contemporan, existențialismul, pragmatismul ș.a. Ecouri ale meditațiilor pascalienne se regăsesc în viziunea despre existență și om a lui S.Kierkegaard (1813 – 1855), H.Bergson (1859 – 1941), M.Heidegger (1889 – 1976); despre Pascal au scris Voltaire (1694 – 1778), Chateaubriand (1768 – 1848), A.Huxley (1894 – 1963) ș.a. Astăzi nu se pune la îndoială vocația filosofică a lui Pascal, chiar dacă, cum remarcă criticii de exegeză pascaliană, filosofia sa nu e un sistem, ci o experiență [4, p.IX]. Așa cum s-a menționat anterior, reflecțiile sale despre existență și despre condiția umană nu reprezintă pure exerciții de gândire, ci sunt produsul propriilor trăiri, al propriilor căutări, mesajul filosofic fiind trecut prin filtrul propriei sensibilități. Trebuie să ne cunoaștem pe noi înșine, ne cheamă Pascal, îndemnul său fiind actual și astăzi, precum sunt actuale și meditațiile sale despre natura ambivalentă și contradictorie a esenței umane.

Acei care, în trecut, au pus sub semnul întrebării statutul de filosof al lui Pascal nu au acceptat mersul liber al gândirii sale, neînchistate în șabloane apodictice, precum și maniera sa de exprimare cu un evident accent personal și autobiografic, fiind de părere că discursul filosofic trebuie să fie impersonal, sistemic și pur teoretic. Pascal, „mizantropul sublim” (o altă apreciere a lui Voltaire), este filosoful-scriitor care, pentru a-și argumenta ideile, recurge la posibilitățile creației artistice, apelând la mijloace precum dialogul cu un interlocutor imaginar, eseul, exprimarea aforistică, la resursele metaforei, ironiei, elocinței etc., folosind un limbaj viu și simplu, pe înțelesul tuturor, neforțând cuvintele în scheme bizare și jocuri concetiste. B.Pascal nu a practicat filosofia în dimensiunea ei teoretizată și științifică, ci filosofia practică, ca antropologie și morală, aceea care poate oferi sau din care s-ar putea extrage lecții de viață.

Referințe:

1. PASCAL, B. *Cugetări*. Oradea: Aion, 1998. 567 p. ISBN 973-99662-5-0
2. FAGUET, E. *Dix-septième siècle: études littéraires*. Paris: Boivin et C-ie Editeurs, 1903. 542 p. [Accesat: 10.05.2019] Disponibil: <https://archive.org/details/dixseptim00fagu/page/198>

3. ROUSSEAU, J.-J. *Discurs asupra originii și fundamentelor inegalității dintre oameni*. București: Editura Științifică, 1958. 192 p.
4. STERE, E. Studiu introductiv. În: PASCAL, B. *Scrieri alese*. București: Editura Științifică, 1967. 260 p.

Date despre autor:

Emilia TARABURCĂ, doctor, conferențiar universitar, Facultatea de Limbi și Literaturi Străine, Universitatea de Stat din Moldova.

E-mail: etaraburka@abv.bg

ORCID: 0000-0003-1555-1545

Prezentat la: 14.04.2019